

Slavernij

Overdenking uitgesproken door Johan Beks in de SOVE-viering op 7 maart 2015.

Ik, JHWH, ben jouw God, Ik die jou uitgeleid heb, uit Egypte, uit het slavenhuis.

Deze woorden zijn de inleiding tot wat gewoonlijk genoemd wordt de "tien geboden". In de Hebreeuwse Bijbel heten ze de tien woorden. Het is deze inleiding die bepalend is voor de uitleg van wat volgt. Een uitleg die de weg wijst tot de vrijheid en niet tot een aantal dwangrichtlijnen.

Ik, JHWH, ben jouw God, die jou uit het slavenhuis heeft geleid. Zo wordt Israel steeds weer herinnerd aan zijn afkomst. Steeds horen zij: "Gedenk dat je slaaf was in Egypte" Het is een aansporing om op grond van je verleden te beseffen wat het betekent slaaf te zijn, onmachtig om je eigen leven gestalte te geven. Behandel dan de ander, ook de vreemdeling binnen je poorten, als jezelf. Geef hen gelijke rechten, het is je broeder, je zuster.

Ik vind dit indrukwekkend. En toch als ik verder lees na deze inzet over de bevrijding uit het slavenhuis vind ik richtlijnen over de behandeling van slaven in Israel. Deze tegenstrijdigheid blijft mij aanstaren. Het is als een graat in mijn keel die ik niet kan verwijderen. Dit vraagt om uitleg.

De samenleving in het Oosten als ook in de antieke wereld was ingericht op het houden van slaven. Slaven deden het werk op het land, in de bouw en in en om het huis. Slaven werden als bezit gezien net als het vee en paarden. Een slaaf vertegenwoordigde een economische waarde. Dit blijkt ook uit de woorden in het laatste gebod: Gij zult niet begeren.....Daarin worden slaaf, os, ezel en de vrouw op een lijn gesteld. In het boek Deuteronomium neemt de vrouw een aparte positie in. Van deze samenleving maakt ook Israel deel uit. Zij waren net als wij kinderen van hun tijd. Al waren het wel bijzondere kinderen omdat zij het slavenbestaan enerzijds wel accepteerden maar er anderzijds op een andere manier mee omging. Het instituut van slavernij kreeg een invulling die in de omliggende landen ongekend was.

Ter illustratie het voorbeeld van de sabbat.

"Gedenk de sabbat en heilig die.." In dat gebod is er geen enkel onderscheid tussen heer en slaaf. Voor beiden geldt "Je zult geen werk doen" Onze tijd kijkt met gemengde gevoelens naar deze woorden. Maar laten wij dan wel bedenken dat in die tijd alleen Israel dit voorschrift kende. Overal elders was het ongekend dat een slaaf een dag in de week kon rusten. De tijd voor zichzelf had. Het werkwoord sabbat betekent ophouden. Israel wist van ophouden. Een 24 uren economie waarin iedereen altijd inzetbaar en beschikbaar moet zijn is daarbij uit de boze. Dit geschenk van "ophouden weten" is het geschenk van Israel aan de wereld. Dat wij nu het verwerpen van dit geschenk als een verworvenheid beschouwen zet mij aan het denken. Wanneer ik lees over de gang van zaken in de Goelag merk ik dat daar de gevangenen hooguit één dag vrij hadden in de maand en dat de feestdagen van Kerst en Pasen genegeerd werden. Zal dit ook onze toekomst zijn? In ieder geval voor de Filipijnse dienstmeiden in de emiraten is dit de dagelijkse realiteit.

Slaven

De meeste mensen werden slaaf gemaakt in de tijd van het oude Israel doordat hun stad of land werd veroverd en zij als krijgsgevangene slaaf werden. In de moderne tijd heeft de Islamitische Staat deze oude praktijk weer ingevoerd. In Israel was daar nauwelijks sprake van. Het land was te klein en de militaire macht te zwak. Eerder werden zij zelf in ballingschap weggevoerd en slaaf gemaakt. Israel kende een ander soort slavernij. Mensen die diep in de schuld terecht kwamen verkochten zichzelf als slaaf aan hun schuldeiser. Dat was hooguit voor een periode van 6 jaar. Het zevende jaar mochten zij gaan in vrijheid. De uitgebreide richtlijnen en aanwijzingen hierover vindt u elders in de boeken van Exodus, Leviticus en Deuteronomium. Deze richtlijnen laten zien dat het leven van een slaaf niet minder waard was dan dat van zijn meester, ongeacht het verschil in positie. Daarin wijken de bijbelse voorschriften duidelijk af van die in de omliggende landen. Ook laten zij een verschil zien met de codex van de grote wetgever Hamurabi uit dezelfde tijd. Bij Hamurabi is het leven van een slaaf veel minder waard. De waarde van een slaaf wordt daar uitgedrukt in geld. Veel van deze richtlijnen in de Bijbelse boeken hebben de bescherming van de belangen van de slaven op het oog. Daarmee geeft Israel een ander signaal af. Het is een humanisering van een in wezen inhumain instituut. Voor mij is daardoor dit geluid te verkiezen boven dat van de Griekse filosoof Aristoteles, voor wie de slaaf niet meer is dan een werktuig en een stuk bezit in de handen van zijn meester.

N.B. Bijna altijd is slavernij in Israel een tijdelijke zaak. Is het slavenhuis een doorgangshuis en niet een eindbestemming.

Het is voor mij een merkwaardige ervaring dat ik door de opzet van SOVE gedwongen ben na te denken over een zaak waarover ik in een kerk nooit op deze manier heb gesproken. Hoewel ik bepaalde vormen van slavernij en onvrijheid wel degelijk ben tegengekomen. Ervaringen die mij hebben gevormd. Toen ik in de jaren zestig in Polen studeerde ontdekte ik aan de lijve hoe een ideologie, die pretendeert de mens te bevrijden deze zelfde mens van zijn vrijheid berooft. Daar hoorde ik de verhalen van mensen die in de oorlog tegen het Nazi regiem hadden gevochten direct na de oorlog door hun bevrijders uit de Sovjet Unie werden gevangengezet of geëxecuteerd. Deze verhalen van de mensen zelf troffen mij. Ik kon er niet meer omheen. Hetzelfde gebeurde toen ik later in Nigeria en Kenia woonde en werkte en zag hoe mensen onvrij en monddood werden gemaakt. Daar merkte ik dat het uitroepen van de onafhankelijkheid in een land de mens nog niet vrij maakt. Oude structuren leiden een taai leven. Een andere vlag en een nieuw volkslied kunnen niet verhullen dat achter de schermen oude verhoudingen onder andere namen een grote macht blijven uitoefenen.

Dit geldt niet alleen voor economie en politiek. Waar het de cultuur en de sociale verhoudingen betreft geldt dat des te meer. Een klein voorbeeld. Ik herinner mij nog goed een student in Nigeria. Een intelligente en beschaafde jongen met gezag. Maar hij had een ding tegen. Hij was afkomstig uit een vroegere slavenfamilie. Toen ik zijn medestudenten vroeg of dat een belemmering was indien hij zou willen trouwen zeiden zij dat hij nooit in hun familie toegelaten zou worden. Dan is bloed dikker dan doopwater. Even verder naar het Oosten in een plaats Abomega was een markt waar op gezette tijden kinderen werden aangeboden om voor een aantal jaren als slaafje verhuurd te worden.

Tot vandaag heb ik in een preek over deze dingen nooit gesproken. Want steeds als in de kerk het woord slavernij valt wordt het begrip al snel vergeestelijkt . Wordt het begrepen als verslaving als een afhankelijkheid van drugs, seks of drank. Maar van een fysieke slavernij als dwangarbeid en dergelijke komt nauwelijks ter sprake. Daar gaat het echter wel om als wij de boeken van Mozes lezen. Het verhaal van de god van Israel die zijn volk uitgeleid heeft uit Egypte uit het slavenhuis. Daar staat geschreven "Gedenk dat je eens slaaf was in Egypte". Daarom zul jij je naaste, de vreemdeling binnen jouw poorten behandelen als jezelf. Zij zijn je broeder, je zuster.